

ЧЕРГОВА РЕВОЛЮЦІЯ ЧИ НАРЕШТІ СПРАВЖНЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА РЕФОРМА?

(СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ)*

Олександр Шморцун,

старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин

Документ, відомий під назвою Сіонських протоколів, було написано людиною або групою людей з метою відтворення і посилення міфу про єврейську світову загрозу; в цьому документі свідомо чи несвідомо відтворено власні ідеали його справжнього автора (чи то замовника), погляди й прагнення, спрямовані на збереження імперської тоталітарної структури, тобто ідеали російського самодержавства. Після краху цього суспільного ладу на його уламках була швидко регенерована система тоталітаризму, на цей раз радянського, комуністичного гатунку — архаїчна форма державного капіталізму, типологічно спорідненого з візантійсько-татарськими традиціями російського самодержавства⁷⁴.

Внаслідок певних культурно-цивілізаційних процесів, про які треба говорити окремо, майже водночас з радянським відбувалося становлення фашистсько-націоналістичного варіанту того самого тоталітаризму. Зовні парадоксальним чином все те, що, за переконанням різного роду антисемітів (яким Сіонські протоколи завжди правили за взірць єврейської національної ідеї), мало символізувати ідеал всесвітнього панування єврейства, так чи інакше втілювалося на практиці в цих трьох реальних суспільних устроях: *російській, радянській і фашистській тоталітарних системах.*

Одні риси типологічно зближують самодержавство і фашизм, інші — фашизм і комунізм. Наприклад, і для російського комунізму, і для фашизму характерне опертя на минуле, самодержавну традицію. Різниця полягає лише в одному: нацизм вбачає свої витoki у римській імперії, що її безпосередньою спадкоємицею була імперія Карла Великого (Перший Райх), а далі об'єднана Бісмарком навколо Пруссії Німеччина (Другий Райх); російське ж самодержавство виводить свої витoki із тієї ж західної імперії через Візантію як її генетичне продовження. Але різниця між ідеалом Третього Риму і Третього Райху з точки зору пошуків їх державницьких традицій дуже невелика. Єднає російське самодержавство і гітлерівський нацизм ідеалізація реакційного аристократизму, мілітаризованого з часів Петра I дворянства та німецького юнкерства. Як відомо, ця типологічна схожість суспільних устроїв за імператора Павла навіть приводила до своєрідного феномена онімечування Російської імперії, надання їй виразно військово-бюрократичного забарвлення. І правоконсервативні ідеологи Росії і Німеччини в дусі «почвенництва» ідеалізують соціальний устрій селянської общини, «мір», архаїку поміщицько-кріпосницького побуту на противагу місту як своєрідному «розсаднику» ліберальних і комуністичних ідей⁷⁵.

Якщо російський цар вважався «помазанником Божиим», то Гітлер також спирався на християнську релігію, щоправда, на католицьку, котру протиставляв комуністичній

*Початок циклу див. у №№ 7—11 за 1997 рік.

⁷⁴Про цю спорідненість більшовизму та самодержавства писали не тільки європейські та українські, а й практично всі видатні російські мислителі початку ХХ століття.

⁷⁵Оккультный мессия и его Рейх. — Нью-Йорк—Москва, 1991. — С.32, 149, 158.

і ліберальній «заразі». Більше того, фюрер інколи навіть створював собі імідж намісника Христа на землі⁷⁶.

Попри всі скарги на жидомасонську змову, саме Російська імперія на етапі її розкладу, а німецька імперія на етапі її зародження активно звертались у пошуках нових ідеологічно-світоглядних орієнтирів до традицій різноманітних окультних, і в тому числі масонських організацій. Крім того, обом тоталітарним структурам саме в їх юнкерсько-дворянських, поміщицьких витоках притаманний затятий антисемітизм, який і для російських реакціонерів, і для ідеологів нацизму одночасно втілює як комуністичну, так і ліберальну ідеологію.

Дослідники вже давно звернули увагу на те, що фашизм і комунізм як тоталітарні системи лишень позірно протистоять один одному. Їх споріднює і культ так званої «нової людини», в одному разі «білокурої бестії», представника «вищої» раси, надлюдини, яку ще тільки треба створити, а в іншому випадку — «будівника комунізму». Обидві системи єднає тотальна воєнізація всього суспільного життя, уявлення про партію як передовий «бойовий загін», своєрідну «державу в державі». Націонал-соціалістичний і радянсько-соціалістичний стиль мислення тотожні у своєму екстремістському «бліцкригівстві», тобто намаганні одним стрибком вирішити поставлені завдання, чи то завоювання «життєвого простору», чи то, наприклад, побудови знов-таки за життя одного покоління «світлого майбутнього» під назвою комунізм. Цікаво, що, за свідченнями дослідників, саме втручання невігласів-«ідеологів», а точніше міфологів расової ідеї у розвиток німецької науки не дозволило нацистам створити атомну бомбу і міжконтинентальну балістичну ракету, хоча німецькі вчені (в тому числі євреї за етнічним походженням) впритул наблизились до цього. Точно таке ж безглузде алхімічне експериментаторство та дилетантизм шарлатанів, котрі намагались розвивати радянську науку за законами марксистсько-ленінської діалектики, вкрай загальмувало розвиток найважливіших напрямів фундаментальної та прикладної науки у Радянському Союзі, що прекрасно описано в творах Солженіцина, Гросмана, Бека, Дудінцева, Граніна.

Зрештою і в радянській імперії, і в нацистському фашизмі був прекрасно відпрацьований той самий механізм руйнування державності інших народів, котрий приписується у Сіонських протоколах світовому єврейству. Різниця полягала лише в тому, що націонал-соціалісти спирались на «п'яту колону» з люмпенізованих представників німецьких національних меншин та фашистських партій, а більшовики — на комуністичні, ворожі стосовно своїх же національних держав «рухи».

Але і російську, і радянську, і німецьку імперії об'єднує імперіалістичний гегемонізм (сьогоднішні російські «державники» знов проголошують територіальні претензії російської імперії на Балкани, Середземномор'я («візантійські витоки») Близький Схід і навіть Індію). Спільною є ненависть до справжньої демократії, в економіці — орієнтація на державно-капіталістичний устрій, соціальний бюрократизм, доносництво і провокаторство спецслужб, схильність до суто терористичних методів насильства над народом⁷⁷.

Таким чином, аналіз свідчить про типологічну тотожність найрозвиненіших тоталітарних структур, котрі існували в ХХ столітті. Абсолютно не випадково, що в межах однієї з них (у Російській імперії) був створений грандіозний антисемітський, екстремістський, націоналістичний за своїм змістом, міф, інша, спираючись на нього, здійснювала практику страшного геноциду на расовій основі (фашизм), а ідеологи третьої (радянської) імперії, засуджуючи його на словах, активно використовували (та використовують зараз в Росії) цю міфологію (світова змова проти «молодої радянської республіки»).

Але у контексті оцінки «світової змови» звертає на себе увагу ще одна особливість міфологічної свідомості, зокрема в її сучасному еквіваленті — свідомості тоталітарної. Мова йде про знаменитий садо-мазохістський комплекс, як один з чинників, що, згідно з класичним психоаналізом, лежить в основі мотивації людей.

З одного боку, цей комплекс проявляється в ілюзії *все-могутності*, самовпевненості, зверхності, пихатості, різноманітних формах тоталітарного, тобто «абсолютистського» мислення, — ілюзії, котра вичерпно передається рядком із знаменитої радянської пісні: «Нам нет преград ни в море, ни на суше». Звідси, до речі, і гігантизм в архітек-

⁷⁶Там же. — С.163.

⁷⁷Не випадково Ленін, починаючи з 1918 року, неодноразово підкреслював, що за взірць йому правив пруський юнкерсько-мілітарний тип розвитку (що в ньому має свої витоки і фашизм) і що соціалізм це не що інше, як радянська влада плюс німецький державницько-капіталістичний устрій.

турі, месіанізм в ідеології, ідеї вічного чергового Риму (Райху) тощо. З іншого боку, — згідно з фрейдистським принципом амбівалентності, тотожності несумісних протилежностей — маємо комплекс тоталітарної ж меншовартості. Це почуття меншовартості може проявлятися як у пасивності, беспорядності, інертності, своєрідній соціальній депресії, так і в *імітації* більшовартості, яка має вигляд надривної параноїдної екзальтації. Але в обох випадках мова йде лише про різні варіанти стану, зумовленого втратою відчуття реальності, нездатністю адекватно оцінювати її і впливати на неї.

Тому у зміфологізованій свідомості тоталітарна система постає то як «великая, могучая, никем не победимая», то як така, яку «зрадили», «обдурили», зробили жертвою підступної змови⁷⁸. Причому саме для міфологічної свідомості характерне *повне неусвідомлення* того, що перша характеристика виключає другу, є антиномічною до неї.

Отже, національні «комплекси» «більшовартості» (шовінізму) та «меншовартості» (хворобливого націоналізму, переважно расово-біологічного типу) є лише похідними від більш глобальних архетипів соціального міфологізму. Причому, підкреслюю, переживання меншовартості може набувати форм псевдоагресивності та супроводжуватися *свідомим чи підсвідомим* запозиченням світоглядних та ідеологічних стереотипів своєї позірної протилежності. Тут маємо феномен, для характеристики якого гарно підходять гегелівські терміни «рабської» і одночасно «нешасної» свідомості: раб прагне не звільнитися, не знищити рабство як таке, а *знищити рабовласника, щоб стати на його місце*. Цей же фундаментальний позачасовий архетип міфологічної свідомості, — амбівалентність, або все та ж бінарність любові—ненависти, презирства—жаху, активності—інертності, поваги—зневаги, — з геніальною проникливістю розкрив Фрейд, на жаль, *знов-таки зміфологізувавши* у відверто псевдоісторичних вигадках про первісну орду та засновані на сексуальності стосунки в її межах між синами та батьком Тотема. Згідно з фрейдівським міфом, власні діти ненавидять і бояться свого батька, заздять йому, прагнучи посісти його місце, врешті-решт вбивають його і, в той же час, поважають його, прагнуть наслідувати, поклоняються і, в підсумку, починають обожнювати батька. Насправді мова йде про архаїчні архетипи *соціальної*, а не *біологічної* організації, потужну «волю до влади» (Ніцше) не за сексуальними, а саме за *общинно-, стадно-соціальними мотивами*, — «волю до влади», яку з прадавніх часів прагнуть отримати, а отримавши, перетворюються на рабів посади і ритуалу, маючи могутність, втрачають власну свободу. (Фрейдистська єдність принципів Еросу і Таратосу.)

У зв'язку з цим надзвичайно цікавим є спостереження видатного українського поета та історіософа Євгена Маланюка за архаїчними проявами російського менталітету. У статті «До проблеми більшовизму» він звертає увагу на те, що пересічними росіянами більшовицька ідеологія сприймалась у контексті їх традиційних общинно-родових цінностей і уподобань. Ленін — це перш за все Хазяїн, патріарх (пізніше, як відомо, Хазяїном називали Сталіна), головна ідея більшовизму, буквально за Фрейдом, — ідея влади. А сам термін «більшовик» в уяві росіян, які були абсолютно не обізнані з тонкощами теорії та історії соціал-демократії і не знали марксизму, мав радше патріархальний сенс. «Слово «большевик» нагадувало йому слово «большой», освячене побутовою традицією слово «большак» (старший у московській родині)»⁷⁹.

Саме цей феномен тотожності надривних форм комплексів меншовартості та зверхності, презирства шовіністичного спрямування пояснює інколи вражаючу схожість, з одного боку, концепцій, світоглядних орієнтирів і навіть стереотипів масової свідомості всіх «пригноблених і ображених» на національному, та й на соціально-економічному ґрунті, а з іншого боку, шовіністичних теорій як виправдання національного і соціального гноблення. Ця схожість зумовлена підсвідомим прагненням наслідувати своїх пригноблених (згадаймо хоча б Донцова й Липинського: як постійно з їхньої підсвідомості «прориваються» заздрість до «залізного» диктаторського «порядку» більшовиків і захват перед тією ірраціональною руйнівною стихією, яку їм вдалось викликати). Крім того, сама ситуація часто-густо нав'язує екстремістські ідеї і гасла за знаменитим принципом «на *ваш* терор ми відповімо *нашим* терором» (Міхновський).

Комплекс меншовартості та мазохістська орієнтація ведуть до некритичного сприйняття ідей своїх ворогів (згадаймо захоплення української інтелігенції ідеями більшо-

⁷⁸Ця амбівалентність характерна масовій свідомості на всьому пострадянському просторі, й особливо — знов-таки російському менталітету.

⁷⁹Маланюк Є. Книга спостережень. — Київ, 1995. — С.145.

визму), а до того — так звані «культурництво» і «автономізм» (що межували з прийняттям асиміляторської політики царату).

Липинський, аналіз міфологічних забобонів якого особливо цікавий саме тому, що мова йде про одного з найвідоміших теоретиків української ідеї, оперує поняттям «екстериторіальної жидівської нації», яка нібито існує і править світом: «Такі екстериторіальні расові об'єднання — це переважно всякі неосілі кочові нації, які нападають зовні або ізвнутри на нації осілі тоді, коли останні розкладаються. Під їх завойованням гинули і гинуть звичайно всякі демократії. Сьогодні наприклад такою перемагаючою ізвнутри нацією серед демократій європейських єсть екстериторіальна — але в протилежність до цих демократій — расово суцільна, органічно об'єднана і тому од них без порівняння сильніша — нація жидівська»⁸⁰.

Він явно демонструє знання або Сіонських протоколів, або джерел, які їх докладно коментують. Коли Липинський пише про необхідність «побороги» «інтернаціональну владу новітніх масонсько-жидівсько-соціалістично-демократичних пап»⁸¹, він, безсумнівно, натякає на такі рядки Протоколів: «Цар Іудейський буде справжнім папою Все-світу, патріархом інтернаціональної церкви»⁸².

З іншого боку, у «найкращих» традиціях комплексу меншовартости Вернер Зомбарт, як було показано у попередній статті циклу, захищаючи єврейську націю надає їй рис месіанського народу, проголошує міфологічні тези, органічно притаманні тоталітарним ідеологіям. Як зазначалось, це призводить до того, що інколи їх практично неможливо відрізнити від ідеологічних засад фашизму за їхньою антисемітською орієнтацією. В зв'язку зі сказаним набуває виключної актуальности аналіз соціологічного виміру садомазохістської орієнтації проведений видатним західним соціологом Карлом Мангеймом. Світоглядні засади панівної спільноти він пов'язував з ідеологією, а поневоленої з міфом, підкреслюючи, що обидві ці форми світорозуміння пов'язані з *втратою почуття реальности, руйнівним революціонізмом*.

Українська «меншовартість», намагання заступити місце «Старшого брата», а за Фрейдом — Батька, як відомо, проявляється у некритичному сприйнятті «оросійщеного» марксизму нечаєвського штибу представниками українського соціалізму і, зокрема, в симпатіях до імперсько-мілітарного устрою більшовиків, а пізніше — у некритичному сприйнятті фашизму як форми тоталітаризму деякими представниками консервативної думки.

Крім того, важливо враховувати таку особливість міфологічного мислення, як своєрідна онтологічність, буквальність, дорефлексивність, нездатність відокремити символ, *іно*-сказання від реальности (ці характеристики міфологічної свідомости чудово описав російський філософ Лосев у праці «Діалектика міфу»). Тому кожний дослідник зобов'язаний брати до уваги своєрідний ефект можливого «заниження», примітивізації його ідей (згадаймо хоча б «переростання» марксизму в ленінізм). Цю небезпеку міфологізації ідей, якій сприяє зайвий непродуманий символізм, не завжди враховували провідники української національної ідеї.

Наприклад, Липинський чудово усвідомлював, що, врешті-решт, не особливий єврейський «дух», а деякі засади буття західної цивілізації призводять до виникнення компрадорськи орієнтованої еліти у націях, які стали об'єктом фінансово-економічної експансії⁸³. Він створює виразний образ Цигана як уособлення тих самих зденационалізованих «кочовиків», які ставляться до власної країни лише як до місця проживання і намагаються будь-що пожитись за її рахунок. Ось що він, зокрема, писав: «... імперіалізм у Цигана виявився, як каже відома поговорка, так, що він хотів мати свою власну державу і бути в ній царем тільки на те, щоб вхопити великий кусень сала та чим швидше п'ятами наживати. Не треба думати, що от таке циганське бажання влади існує тільки в анекдотах: в дійсності воно дуже поширене в світі. Розуміється... такі поняття, як «noblesse oblige», як традиція, нація, патріотизм... будуть формами і поняттями для

⁸⁰ Липинський В. Листи до братів хліборобів. — Нью-Йорк, 1954. — С.247.

⁸¹ Там же. — С.45.

⁸² Сіонські протоколи. — М., 1996. — С.57.

⁸³ Маркс чітко вказує на те, що не євреї, а глобальні механізми функціонування ринків цінних паперів зумовлюють новітні форми фінансово-компрдорського імперіалізму. У праці «До єврейського питання» він зокрема зазначає, що гендлярство, спекуляція залишається важливим механізмом нееквівалентного економічного обміну, й тому потрібна емансипація суспільства від тих вад, які приписуються євреям.

імперіялізму типу оцього Цигана абсолютно чужими і незрозумілими»⁸⁴. Проте, зважаючи на актуальність цих тез у сучасну епоху, не забуваймо, що у расовій ідеології фашизму це порівняння набуло буквального характеру, цигани були ототожені з євреями як природними руйнівниками націй і разом з ними приречені на знищення.

Ще один приклад небезпечного захоплення образністю, символізмом. Я вже відзначав позитивне значення міфологеми, ідеалу селянської праці і способу буття для романтичної критики новітніх форм відчуження та нееквівалентного економічного обміну, заснованих на абсолютизації монетарного компоненту ринкових відносин («Розбудова держави», №10 за 1997 рік⁸⁵). Проте доведена до крайності *ідеа*-лізація образу (погрецьки «ейдосу») перетворюється навіть не на *ідео*-логізацію, а на *ідола*-гізацію, а *міфологема* — на *міф*.

Не слід забувати, що така ж сама ідеалізація селянської общини має місце і у вченнях видатних представників російської ідеї. Інколи ця ідеалізація має позитивний романтичний підтекст, але частіше в неї вкладаються зрівняльні шовіністичні ідеї, які «працюють» на самодержавну тріаду «православ'я—самодержавство—народність» і пов'язані з міфологічними уявленнями про російський народ як «народ-богоносець».

Расова міфологія нацизму також пов'язана з ідеалізацією селянства як справжнього носія архаїчної міфології, героїчного національного епосу, який, мовляв, руйнується індустріальною цивілізацією. Так, Гітлер стверджував, що відмова від військового розширення територій призвела до індустріалізації. «Це знесило землеробний клас. Населення стало відпливати в міста, які зростали, і нарешті місто задавило село... Гроші зробились кумиром, якому в жертву приносилось все. І народ почав поступово загнивати»⁸⁶. Далі Гітлер пише про те, що індустріалізація врешті-решт призвела до інтернаціоналізації промисловости, панування соціал-демократії і перемоги іноземного капіталу, «капіталістів-інтернаціоналістів», звичайно ж, єврейської національності.

Ідеалізуючи в душі консервативної утопічної міфології селянство і поміщицький клас, Липинський, як зазначалось, також негативно ставиться до інтелігенції, котра на противагу успадкованим формально-статусним привілеям, фактично стає особливим «класом», авторитет якого базується не на високому місці у статусно-рольовій ієрархії, а на неформальному авторитеті «духовних провідників нації». Не забуваймо і те, з якою ненавистю до інтелігенції і зокрема до «інтелігентської» вільної демократичної преси ставились не тільки російські реакціонери, а й ідеологи і практики німецького нацизму. Тому нерозуміння державотворчої, динамізуючої ролі інтелігенції як духовної, а не політичної опозиції, яка є «реальною четвертою владою», ідеї якої повинні ретранслювати і пропагувати ЗМІ, рано чи пізно веде до переходу від конструктивно-консервативної позиції до реакційної, а в українському варіанті (Куліш, Липинський, Донцов) до запозичення гірших рис російської національної ідеї, проти яких вони виступали. Одна справа, коли Липинський одночасно виступає проти екстремістського лібералізму «анонімного капіталу» і «золотих мішків» та комуністичного «кочовизму», зовсім інша справа, коли будь-які форми соціалізму і лібералізму однозначно ототожнюються з нігілізмом, який руйнує державу (а терміни «українська демократія» і «українська руїна» розглядаються як синоніми). Адже конструктивний лібералізм і навіть соціалізм у його поміркованих формах спрямовані на розвиток самоорганізації суспільства, створення так званого громадянського суспільства, різноманітних форм економічного і соціального самоврядування. Отже, вони спрямовані не проти конструктивних процесів державотворення, а проти тотального бюрократизму, проти самодержавства. Не завжди усвідомлюючи цю різницю, той же Липинський у своїй критиці лібералізму і соціалізму подекуди стає схожим на найзатятіших російських реакціонерів-державників, наприклад, Костянтина Леонтьєва, для якого «стримуючим елементом, котрий захищає культуру

⁸⁴Липинський В. Листи до братів хліборобів. — Нью-Йорк, 1954. — С.405.

⁸⁵Фактично в цій статті дається прогноз неминучості катастрофічних криз світової фінансової системи, одна з яких, розпочавшись у черговий «чорний вівторок», а точніше 27 жовтня цього року, розгортається й зараз. Взагалі треба підкреслити, що ця криза пов'язана з типово архаїко-міфологічним перетворенням засобу (у даному випадку грошей, а точніше, так званих умовних, «віртуальних» грошей) на *самоціль*. Нестебезпеку становлення цього міфологічного архетипу, «деінституціалізації засобів», докладно обгрунтували такі видатні соціологи, як Зіммель, Вебер і, особливо, Мерґтон.

⁸⁶Оккультный мессия и его Рейх. — С.264.

від повного розпаду, може стати тільки держава сильна, деспотична, яка захищає ієрархічність та багатогіття культурного життя...»⁸⁷.

Я вже мав нагоду писати про негативний вплив російського реакційного консерватизму на українську суспільну консервативну думку⁸⁸. Не випадково, наприклад, що взірцем суспільного устрою як для Леонтєєва, так і для Липинського й Донцова (а пізніше — для історіософії Ольжича і Маланюка) править «залізний» імперський мілітаризований Рим, який також став ідеалом німецької суспільно-консервативної думки, а пізніше й нацизму. Все це надзвичайно важливо врахувати тому, що і сьогодні багато українських «націоналістів-державників», плутаючи поняття «держава» як особливий апарат примусу та «державність» як багатомайття форм державотворення, вбачають саме в державі рятівний засіб подолання хаотичного безладдя кризового стану, не розуміючи різниці між безвладдям та суспільною, в тому числі економічною, ринковою, самоорганізацією. Витоки цієї плутанини лежать у тезі, яку найчіткіше сформулював знов-таки Липинський: «... Завжди спочатку буває держава, а потім нація»⁸⁹. Як головний редактор часопису «Розбудова держави» вважаю своїм прямим обов'язком застерегти, що така підміна понять, між іншим, характерна для міфологічної свідомості, котра завжди орієнтується на поверхові аналогії та зовнішню подібність часто якісно відмінних явищ, може призвести і вже призводить деяких українських націоналістів до серйозних помилок у теорії і практиці державотворення.

Відповідно, як зазначалось вище, неконструктивне ставлення до інтелігенції, оцінка її як суцільно руйнівної сили, а її творчо спрямованої орієнтованості як нігілізму, — все це також пов'язане з сурою бюрократичним тоталітарним ідеалом механізму структуривання суспільства (не випадково вкрай негативно ставились — і ставляться — до інтелігенції і слов'янофіли, і комуністи, і фашисти). Тут відбувається дуже небезпечне ототожнення суспільної верстви, котра, так би мовити, «за визначенням» критично опозиційно оцінює існуючий лад (на відміну від так чи інакше заангажованої еліти), з люмпенсько-руйнівним революційним елементом. Насправді ж, стосовно справжньої інтелігенції можна говорити про умовну революційність «революціонерів духу», котрі споконвічно вели, нерідко з небезпекою для власного життя, боротьбу з усім реакційним, таким, що вже віджило, що стало гальмом на шляху суспільного поступу. Згадаймо хоча б «Вічного революціонера» Франка, його слова: «Дух, наука, думка, воля не уступлять пітьмі поля».

Та й так званий «кочовизм» може оцінюватись не тільки з позицій державно-бюрократичного ідеалу, а як мобільність, динамізм, своєрідний каталізатор державотворчих процесів. За такого підходу справжні представники інтелігенції виступають як своєрідні «вільні електрони» (або як презирливо говорили представники реакції, «різничинці»), котрі не мають усталених орбіт формально-посадового статусу, і тоді вся біблійна міфологія про народ, який, втративши батьківщину, блукає у пошуках кращої долі з духовним провідником Мойсеєм, набуває загострено-символічного позитивного сенсу. Адже в усі часи і в усіх народів неординарні, «пасіонарні» особистості сприймались як прибульці з невідомого світу, чужинці, «нетутешні», а інколи і як ворожі елементи. Франко на основі цього міфу у своїй поемі «Мойсей» розкриває трагічну діалектику взаємозв'язку інтелігенції і народу у пошуках шляху до незалежності України.

В цьому плані так звані українські «соціалісти», «народники» з їх антидержавницькою у сенсі антибюрократичною орієнтованістю подекуди набагато ширше і повніше трактували поняття держави, аніж представники правоконсервативного табору. «Кооператизм», «громадівство», різноманітні моделі оптимальних суспільних устроїв, засновані, у першу чергу, на принципі самоврядування етичних соціалістів, солідаристів, так званих анархістів, соціальних позитивістів, завжди мають ліберальну, справді демократичну орієнтацію⁹⁰. І трагедія проголошеної у 1918 році державности і незалежності України полягає не в тому, що в критичний для України момент до влади прийшли лібералі-інтелігенти — письменники, публіцисти і вчені (Грушевський, Винниченко, Петлюра, Туган-Барановський та інші), — а в тому, що в критичний момент за браком української військової, економічної і управлінської еліти вони були вимушені взяти владу і виконувати

⁸⁷Исаев И. Политико-правовые утопии в России. Конец XIX — начало XX вв. — М., 1991. — С.9.

⁸⁸«Основний зміст поняття “українська національна ідея” // «Розбудова держави». — 1997. — №6.

⁸⁹Липинський В. Листи до братів хліборобів. — С.XVI.

⁹⁰Див.: Шморгуна О. Основний зміст поняття «українська ідея» // Розбудова держави. — 1997. — №6. — С.10—20.

не властиві їм як духовній опозиції, котра має бути конструктивною протиположністю формальним державницьким структурам, функції влади. Коли ж владу отримав «професіонал» гетьман Скоропадський, тобто людина, яка начебто відповідала своєму посадовому статусу, з'ясувалося: ця людина вже настільки зрусифікована, що не може вважатися представником української національної еліти.

Отже, дуже небезпечно, що зараз активно починає відтворюватись міфологічний архетип ототожнення демократичного устрою (і, відповідно, його атрибутів) з абсолютним злом. Зокрема, як зазначалось, ця критика в Росії поступово набуває антисемітського забарвлення.

Нищівно критикуються не окремі вади або недосконалість ринкових відносин, конкуренції, приватної власності, вільних виборів, системи поділу влад, а самі ці елементи, а точніше, підвалини вільного демократичного суспільства. Знову сучасне і майбутнє зображується суто чорними фарбами, а нещодавнє минуле — тільки білими. При цьому, на жаль, у найкращих традиціях люмпенської психології демонструються риси архаїчного міфологічного мислення: некритичність і зайва емоційність оцінок, невміння побачити явище у цілісності, нерозуміння глибинних джерел розвитку тих чи інших тенденцій, схильність до консерватизму.

Пересічним людям дедалі важче усвідомлювати ті очевидні речі, що головні наші негаразди пов'язані не зі створенням демократичного суспільного устрою, а з тим, що, навпаки, ми так і не змогли подолати тоталітаризму, позиції якого зараз, на жаль, швидко посилюються, загрожуючи остаточно задавити ті невеличкі паростки справжньої демократії, свободи слова, нефальсифікованих виборів, ринкової економіки, які тільки-но зародились. Як бачимо, не тільки комуністи, а вже й так звані «центристи», а то й «націоналісти» починають лаяти вільний ринок і конкуренцію, яких у нас насправді практично ще майже немає, пропонувати старі як світ знов-таки міфологічні рецепти спасіння України шляхом посилення втручання держави у суспільне життя і створення необільшовицьких форм народовладдя.

Знову в найкращих міфологічних традиціях пропонується повернутись до минулого, зберігши «все краще» і позбувшись загалом несуттєвих вад, котрі, мовляв, не органічно притаманні радянській системі, а пов'язані з так званим «суб'єктивним фактором» — діяннями конкретних вождів. Це не що інше, як поклоніння родовому тотему, фетишу, від якого походить плем'я. Нездатність жити нормально пояснюється не архаїчністю самого соціального інституту, а порушенням табу, усталеного ритуалу, «норм партійного життя» окремими вождями. Місце культу й обожнення вождів, які майже ототожнюються з Тотемом у міфологічній свідомості, миттєво заступає антикульт мертвих, котрі розглядаються як винуватці всіх попередніх негараздів. Згадаймо, як за радянських часів, згідно з найархаїчнішими міфологічними архетипами, черговий «вірний лєнінець» звалював усю провину за перманентні соціальні катастрофи на своїх попередників, котрі встановлювали культ, проявляли волюнтаризм, не враховували роль суб'єктивного фактора, були неспроможні жити «в ногу з часом» тощо. І сьогодні нас знову переконують в тому, що винувата не «община», не «мір», не система, а окремі «відщепенці», котрі порушували норми і ритуали, освячені традицією. Цікаво, що вигаданий Горбачовим термін «перебудова» з точки зору класичного психоаналізу знов-таки «видає» класично більшовицький міфологічний стиль мислення за принципом «робити, практично нічого не роблячи», займаючись безперервними словесними заклинаннями (в цьому Горбачов, мабуть, перевершив усіх своїх попередників), змінювати, нічого не змінюючи, лише «імітуючи полювання» у грандіозних ритуальних діях, які, принаймні у тих, хто брав у них участь, викликали ілюзію, що самими цими обрядами під назвою з'їздів можна радикально вплинути на ситуацію, переломивши її на краще. Саме таке міфологічне бачення мав на увазі Фрейд, коли писав: «У наших дітей, у дорослих невротиків ми знаходимо психічний феномен, подібний до примітивних народів, названий нами вірою у “всеомгутність думок”. На нашу думку, мова йде про переоцінку впливу, який здатні зробити на зміну зовнішнього світу наші психічні, в даному разі інтелектуальні дії. Більше того, по суті будь-яка магія, попередниця нашої техніки, спирається на цей засновок. Сюди ж належать і всілякі заклинання, як і впевненість у владі, пов'язаній зі знанням і з вимовлянням імені»⁹¹.

І, нарешті, про останній міф, котрий зараз буквально культивують не тільки представники лівих сил, а й, на жаль, деякі помірковані висококласні фахівці ринкової

⁹¹ Фрейд З. Человек по имени Моисей и монотеистическая религия. — М., 1993. — С.129—130.

орієнтації, особливо на Сході України. Мова йде про тезу, буцімто нас врятує негайне об'єднання з Росією, причому до традиційних аргументів про необхідність поновлення розірваних економічних зв'язків, створення єдиного науково-інформаційного простору починають додаватися ще й такі екзотичні аргументи, як відновлення через це об'єднання якихось втрачених моральних засад і навіть створення своєрідної пасіонарності, психологічної готовності кинути виклик розвиненим країнам і здійснити нове неорадянське «диво». Що стосується перших трьох аргументів, то я вже багато писав про їх абсурдність⁹². На останньому ж аргументі — психологічному «доказі» необхідності чергового «возз'єднання» у черговий «братній союз» — варто спинитись докладніше.

У попередніх подачах циклу я вже згадував книгу Симов'яна «Економічний успіх: шляхи його досягнення» як приклад однієї з рідкісно вдалих спроб комплексного аналізу як світового досвіду подолання сучасних економічних криз, так і пропозицій щодо реформування економіки України. Автору вдалося уникнути однієї з характерних хиб міфологічної свідомості, котра все ще панує не тільки у масовій свідомості, а й у мисленні наших багатьох реформаторів із вищих посадових кіл. Йдеться про принципову антипрогностичність, обмеженість і одномірність архаїчного міфологічного бачення, яке не здатне досягнути явище у його розвитку, і тому вирішення надзвичайно складних проблем завжди сприймає за статичною схемою: дія—наслідок. Наприклад, відпустимо ціни — отримаємо справжній ринок; придушимо інфляцію штучно, скороченням грошової маси, — отримаємо фінансову, а незабаром і економічну стабілізацію; проведемо ваучерну приватизацію — реалізуємо принципи соціальної справедливості, зробимо всіх власниками; потім продамо залишки недограбованого за так звані «чисті» гроші (насправді за монополю занизженими цінами) — отримаємо реструктуризацію економіки; нарешті, знизимо податки — активізуємо економіку, легалізуємо тіньовий капітал. Саме так мислила і діяла первісна людина, методом спроб і помилок, не відміряючи попередньо сім разів, перш ніж різати, а, навпаки, не відміряючи ані разу, спочатку робила і лише потім дивилась, що з цього вийшло. Причому кожного разу напередодні чергової «революції», котра мала докорінно змінити ситуацію, перед нами виступають урядовці і з апломбом і самовпевненістю, вартими підвищеної уваги фахівців у галузі психіатрії, знов і знов верзуть дурниці про те, що необхідно лише черговий раз «втрутитись» в економіку тим чи іншим чином, і всі проблеми будуть вирішені. З таким «шапкозакидацьким» підходом до програми соціально-економічного реформування годі й говорити про створення багатофакторної процесної моделі, котра передбачає прораховані у часі пріоритети, синхронізовану послідовність дій, постійний контроль за взаємопов'язаними елементами системи у режимі зворотного зв'язку. Я вже не кажу про те, що в ідеалі антикризова програма потребує комплексного підходу, в межах якого був би врахований не тільки взаємозв'язок головних елементів економіки, а й *взаємозв'язок економіки як однієї з підсистем соціальної структури з найважливішими сферами суспільного життя*. І тут, цілковито за принципами класичного психоаналізу, згідно з якими міфологізація свідомості, її «регресія» до примітивного стану в сучасній людині межує з патологією, шизофренічна манія величі, «застрявання» на «ідеї фікс» типу лібералізації цін або, навпаки, державного втручання в економіку має зворотним боком комплекс меншовартості, шарахання з однієї крайності в іншу, нездатність досягати поставленої мети. Надзвичайно болючою залишається проблема з кадрами, котрі, як відомо, «вирішують усе», адже виконання функцій сучасного менеджменту в ринковій економіці нагадує керування реактивним літаком, вимагає постійного напруженого, одночасного контролю за багатьма параметрами «польоту» і оперативного реагування на всі їх зміни⁹³. Ідея ринку, окрім того, що передбачала можливість безконтрольно збагачуватись, додавши до влади власність, імпонувала партноменклатурі саме завдяки міфу про так звану «невидиму руку», котра сама все доведе до ладу, так би мовити, «в автоматичному режимі», «на автопілоті», бо наслідки постійного втручання в суспільне життя комуністичної еліти, так би мовити, «у ручному режимі», ставали дедалі більше катастрофічними.

⁹²Див.: Шморгу́н О. Чи допоможе нам Росія? // Народна газета. — 1994. — №11/12; Можна ли верить в Россию? // Всеукраинские ведомости. — 1995, 31 января.

⁹³Інша справа, що коли використовувати порівняння з реактивним літаком, то у сучасній західній економіці «швидкість польоту» подекуди досягає позначок, при яких людина вже не здатна оперативно реагувати на зміну ситуації. Але поки що це не «наша» проблема.

Повторюю, у своїй книзі Симов'ян, спираючись на світовий досвід, пропонує ряд справді конструктивних комплексних заходів щодо реформування економіки України. І тим сумніше, що у стратегічному питанні, питанні пошуку такої системи загально-світоглядних цінностей, яка б могла забезпечити достатню пасіонарність, а простіше, соціальну активність, спрямовану на реалізацію основних напрямків реформи, Симов'ян несподівано займає вкрай неконструктивну позицію, яка, на мою думку, відповідає найгіршим стереотипам люмпенської свідомості та негативним архаїчним аспектам російського менталітету. Ось пропозиція автора максимально активізувати народи СНД на те надзусилля (а зараз уже справді потрібне надзусилля, таке, як наприклад, після війни здійснили японці і німці) для виходу із соціально-економічного колапсу: «Сьогодні традиційне суперництво Сходу і Заходу може бути відлите для нас всього в декілька простих формул: “наш ринок не гірший вашого”, “наші реформи ефективніші ваших”, “ми вашого рівня життя досягнемо швидше, ніж ви гадаєте” і т.п. Психологічно поняття “ми” повинне охопити всі країни СНД, оскільки воно повинне суперничати з “ви”, яке об'єднує багато країн Західної Європи і навіть США та Канади. Тому зрозуміло, що “ми” однієї Білорусії чи однієї України не буде мати тієї мобілізуючої сили, яку має велике інтегроване “ми” всього СНД. Для психології людей дуже важливо розуміти під “ми” — “нас багато”, “ми єдині”, “у нас багато сил”. Саме ось таке “ми” в період Великої Вітчизняної війни і забезпечило той феноменальний економічний результат в найкоротші терміни, про який ми вже говорили вище»⁹⁴. Прочитавши цей пасаж, хочеться у захваті вигукнути: «Широка страна моя родная, много в ней лесов, полей и рек», і в риму додати вже від себе «и человек».

Повторюю, перед нами класичний взірць архаїчної міфологічної свідомості, котрий відразу наводить на думку про знаменну антиутопію письменника Замятіна з символічною назвою «Ми». Симов'ян у своїх закликах до об'єднання всіх народів колишнього Союзу у чергову гігантську наддержаву, з метою протистояння іншим розвиненим супердержавам світу, спирається саме на замятінське, по суті, традиційно російське імперське «Ми», при якому за словами Замятіна «Ми» стоїть не індивідуальність, а «один із нас». За цим обцинно-родовим потягом до суто механічного об'єднання за будь-яку ціну в кількісно потужніший гурт (а саме відчуття себе елементом такого гурту, за Симов'яном, має надихати на творчий ентузіазм) приховується ціла низка примітивних міфологічних архетипів, які є тим самим неусвідомлюваним фрейдівським «воно».

У першу чергу, йдеться, звичайно ж, про споживацтво. Логіка тут приблизно така: «Росія має безмежні ресурси, яких усім вистачить і на які можна жити необмежено довго». Коротше кажучи, знову маємо справу з мрією «про молочні ріки та кисельні береги», котру геніально висміяв видатний співець трудової протестантської етики живописець Пітер Брейгель у своїй картині «Країна нероб».

Ще один міфологічний архетип, котрий напрочуд довго зберігався і зберігається сьогодні у російському менталітеті. Він гарно передається прислів'ям: «один в полі не воїн» (згадаймо головну тезу Симов'яна стосовно протистояння «Ми» і «вони» — «нас багато»). Одним словом «гуртом і батька легше бити» (в українському варіанті, між іншим, відчутно простежується фрейдистський міфологічний підтекст). Тут знову масо справу із російським обцинним мисленням, бажанням протистояти будь-якій загрозі «всім міром», (порівняно із золотоординською «тьмою» — величезним суто кількісним об'єднанням, у якому розчиняються окремі індивіди і яке навально поглинає весь світ).

Саме за принципом такої кількісної навали — «чим нас більше, тим краще» — на кістках мільйонів людей відбувалось будівництво петровської імперської Росії, потім великі «стройки комунізму», ще пізніше — ведення бойових дій у Другій світовій війні і, нарешті, абсолютно безглузде переопромінення сотень тисяч людей при ліквідації Чорнобильської аварії. І завжди одне і те ж: на словах «малою кров'ю» і «рішучим ударом», на ділі — величезні людські втрати і вкрай низька ефективність.

За такого суто кількісного механічного підходу держава розглядається як величезна община, *гурто*-житок у повному розумінні цих слів (згадаймо пісню про адресу, якою є не дім і не вулиця, а весь Радянський Союз). Зараз російські історики віддають перевагу такому терміну, як «мир миров». Фактично мова йде вже не про люмпенізацію і деградацію індивіда, що знеособлюється, «підводиться під спільний знаменник», а про цілі народи, котрі нівелюються, втрачаючи свою індивідуальність. Причому у розумінні зов-

⁹⁴Симов'ян С. Экономический успех: пути его достижения. — Харьков, 1996. — С.328.

нішньополітичного курсу за такого підходу виразно простежується орієнтація не на співробітництво або навіть суперництво в економічній сфері, а саме на протистояння і боротьбу. Розуміння могутності держави у першу чергу саме за просторовими і чисельними показниками — це завжди розуміння, спрямоване на експансію (згадаймо: «Но от тайги до Британских морей Красная Армия всех сильнее»). Тому цілком природно, що той же Симов'ян, налаштувавши свою аудиторію на виклик розвиненим країнам з боку всіх колишніх республік СРСР, які мають задля цього об'єднатися, фактично говорить не про згуртування або консолідацію, а саме про *мобілізацію* всіх народів на боротьбу. Ми знову маємо справу з психоаналітичною «обмовкою», яка розкриває справжні погляди й наміри, котрі приховуються за різноманітними міфологічними штампами.

Насправді знову йдеться про військово-імперіалістичну традицію, спокусу розв'язати протистояння «Ми» і «вони» або шляхом поглинання, асиміляції «вони» (радянський варіант), або шляхом «елімінації» всіх, хто не належить до «Ми» (фашистський варіант). Точніше, стосовно тоталітарних суспільств можна говорити лише про певний акцент на тому чи іншому «варіанті»⁹⁵.

Отже знову повертаємось до ідеї всесвітнього гегемонізму, до ідеї, що належить не якимсь «мудрецам», а є реальністю буття двох найпотужніших тоталітарних систем ХХ століття. Не випадково письменник Замятін у згадуваній антиутопії з символічною назвою «Ми» уже на першій сторінці говорить про підкорення владі «Єдиної Держави всієї земної кулі».

Знову вкотре маємо справу з одним із механізмів формування міфологічної свідомості, чудово описаним у класичному психоаналізі. Йдеться про «витіснення» справжніх мотивів у підсвідомість, коли попередні наміри або бажання втілюються у немовби нових формах, але ці «нові форми» є нічим іншим, як «поверненням витісненого», хоча інколи в досить викривлених формах. Дешифрування цих викривлених форм дозволяє розкрити справжні наміри борців за створення чергового «Ми», в якому самодержавство і народність знову б утворили одне нерозривне ціле. Такий психоаналітичний підхід до вивчення певних ідеологічних і світоглядних стереотипів дозволив багатьом дослідникам у більшовизмі, котрий формально затято протистоїть російському царату, побачити тоталітарний устрій, в якому весь час «проглядає» Російська імперія. Це ж саме можна сказати і про творців нового «союзу», за ідеологічною демагогією яких про «справжнє» братерське єднання виразно проступають обриси замятінської Великої Держави, яка не змагається, а саме *проти*-стоїть всьому іншому світові за принципом «нехай бояться, аби поважали».

Взагалі міфологічній свідомості притаманна ще одна характерна риса: своєрідне подвійне ототожнення мети і засобу. Про принцип, згідно з яким мета виправдовує будь-які засоби, вже багато писано, але треба сказати, що важливим архетипом такого світобачення є й установка, згідно з якою засоби підміняють мету.

Уже у стародавні часи, наприклад, танці та ритуали архаїчних народів, метою яких був вплив на містичні сили природи для *полегшення якоїсь конкретної справи* (жнива, полювання тощо), часто-густо перетворювались на оргії і вакханалії, котрі доводили людину до самозабуття, допомагали їй *втекти від реальності, скинути тягар відповідальності і обов'язку за досягнення поставленої мети* (до речі, як тут не згадати знамениту російську перманентну традицію суцільної алкоголізації населення, саме як архетип менталітету, реалістично зображеного у фільмі «Особливості російського національного полювання»).

Якщо говорити про міфологічну підміну мети засобами, то і створення потужного військово-промислового комплексу в Росії з часів Петра I і включно по 80-ті роки ХХ століття за рахунок так званого «людського фактора» містило «міну уповільненої дії» — кількісну і якісну деградацію цього «фактора» і, отже, неминучий програш у темпах освоєння наукомістких форм виробництва, низький рівень добробуту людей, створення якого є головною метою «нормального» розвиненого капіталізму.

Згадаймо абсурдні економічні парадокси радянських часів: виробництво крокуючих екскаваторів для збільшення видобутку руди, щоб, своєю чергою, знов-таки збільшити кількість тих же екскаваторів. Або зачароване коло — нищення природи (рукотворні моря тощо) страшним монстром під назвою «Мінводгосп» з псевдоєко-

⁹⁵У радянському варіанті зовнішня агресія трактувалась і реалізовувалась через ідеї «експорту світової революції», «інтернаціональної допомоги братнім народам» тощо.

номічними цілями, котре, порушуючи екологічний баланс, «вимагало» ще більшого втручання в природу з метою «виправлення попередніх помилок» (проект перекидання північних рік на південь).

До цього можна додати неухильне чисельне зростання армії, штампування сотень тисяч танків, що також із засобу забезпечення обороноздатності перетворилось на самоціль, виснаження економічних і людських ресурсів, яке прискорило крах імперії. Навіть освоєння космосу переважно переслідувало не економічні і наукові, а ідеологічні цілі: «змагання», «випередження», «завоювання», «перемоги». Як я вже зазначав, сама мілітарна термінологія у даному разі свідчить про примітивно-насиленницькі архетипи міфології, на якій побудована будь-яка тоталітарна, в тому числі й радянська, ідеологія.

І завжди одне й те саме: безглузда помпезність, гігантизм, намагання видати бажане за дійсне і сховатися від об'єктивної реальності, що практично унеможлиблює копітке і наполегливе її *ре*-формування.

Про яке зростання економічної могутності шляхом регенерації Радянського Союзу взагалі може йти мова, коли у найкращих традиціях підміни мети засобами ті самі інтегративні економічні зв'язки, про які так люблять розводитись нинішні «борці за народну справу», споконвіку утворювались не за принципом економічної доцільності і тим більше не за законами сучасної економіки, а за ідеологічними міфологемами про те, що суто просторова величина держави автоматично забезпечує її економічну могутність, ідеологемами, які наприкінці ХХ століття, у добу науково-технічної революції практично не відповідають реальності. Згадаймо про комплектуючі деталі або сировину, які перевозились з одного підприємства на інше на відстань у декілька тисяч кілометрів, значно збільшуючи собівартість продукції, лише для того, щоб об'єднати, точніше, «пов'язати» вкрай строкаті за рівнем економічного розвитку і культурними і мовними традиціями регіони Росії у єдиний, хай і економічний, конгломерат. Будь-яка економічна ефективність приносилась у жертву задля забезпечення просторової «неозорости». Саме від абсолютизації геополітичної імперської установки на гігантизм як синонім могутності походять формулювання, які починаються словами «найбільший у світі».

Країна, об'єднана за такими міфологемами, приречена на розпад. Дуже швидко її частини починають тяжіти до автономії, що зокрема проявляється у взаємних звинуваченнях в обкраданні одних республік іншими. Адже насправді важко збагнути, чому за умови, що «Ми» «найбільші у світі», рівень життя залишається відносно низьким та ще й неухильно погіршується.

Взагалі всім ідеологам створення чергового «Ми», або «міру як общини» хочу сказати, що внаслідок цілої низки об'єктивних та суб'єктивних причин, які є темою окремого дослідження, «процес пішов», і відцентрові тенденції, а простіше, розпад Росії на конфедеративні утворення, є незворотним⁹⁶. Всі, хто прагнуть укласти спільні інтеграційні угоди «з Москвою», повинні зважити на те, що ці угоди дедалі більше стають домовленостями саме з Москвою, котра, як особлива держава в державі, за територією і чисельністю населення сумірна з такими країнами, як, наприклад, Болгарія або Угорщина, неухильно ізолюється від цілої Росії.

Більше того, попри всі розмови про унікальність російської імперії, яка, мовляв, не мала своєї метрополії, саме Москва, була такою метрополією ще за радянських часів, а зараз остаточно перетворилась на справжній «третій Рим», державність, втілювану гігантським містом.

Москва — це гігантський паразит на тілі Росії, котрий, висмоктуючи всі соки із провінції, одночасно акумулює в собі левову частку зовнішніх інвестицій. З точки зору духовного занепаду, розгулу аморалізму та розвитку витончених форм «марнування життя» Москва вже перевершила найвідоміші світові центри «розваг». Протиріччя між центром і регіонами Росії весь час поглиблюється, періодично досягаючи форм відкритого протистояння. У той же час потужні національні (типу Якутії, Татарстану, не кажучи вже про Чечню та весь Північний Кавказ) та територіальні утворення (типу «Далекосхідної», «Уральської», «Калінінградської» «республік», лідери яких уже говорять про власні збройні сили, Конституцію, герб, гімн і навіть гроші), великою мірою, вирішують свої політичні й економічні проблеми автономно. Про яку інтеграцію у Російську федерацію України можна говорити в той час, коли навіть колишній затятий

⁹⁶Див.: Шморгун О. Обережно: Росія! // Рейтинг. — 1996. — Березень (10). — С.1.

«централізатор» та ідеолог відновлення Радянського Союзу Руцкой, ставши губернатором, створив у своїй області міністерство зовнішньо-економічних зв'язків, яке практично самостійно укладає угоди із суб'єктами міжнародного права. Далеко не випадково різко знизився «об'єднувальний» ентузіазм спочатку Назарбаєва, а тепер і Лукашенка.

Якщо ж дійсно говорити про країни, котрі таки кинули виклик у ХХ столітті всьому світові і буквально з руїн у стислі терміни піднялись до найвищих щаблів соціально-економічного розвитку, то в першу чергу, звичайно ж, має йтися про Німеччину та Японію. Але ні чисельно, ні за площею території, ні за наявними природними ресурсами ці країни не можна назвати супердержавами. Радше навпаки. Головним засобом досягнення тих «див», які вразили світ, і в Японії і в Німеччині були, передусім, здатність людей наполегливо, якщо хочете, самовіддано працювати задля досягнення власного добробуту і добробуту своєї держави, жити згідно з етикою, котру Вебер назвав протестантською. Але протестантська етика, на що не завжди звертають належну увагу, нерозривно пов'язана із становленням у межах західноєвропейської цивілізації *якісно нових форм національної самосвідомості, національних ринків та протекціоністських течій економічної думки*. Йдеться про економічний вимір національної ідеї, за яким домінуючим мотивом зовнішньо-, та і внутрішньоекономічної діяльності стає не входження в якісь механічні конгломерати держав, а перш за все захист національних *економічних*, а отже й політичних, інтересів. І для США, і для Німеччини, і для Франції, тим паче для Японії та Китаю, будь-які політичні і економічні союзи з іншими державами є лише похідними від власних стратегічних інтересів і цілковито підпорядковані їм⁹⁷. «Ми» — не як механічний конгломерат «Західного світу», а як *неповторне національне утворення* — було основою економічних успіхів Німеччини та Японії у післявоєнний час. Отже джерелом економічних успіхів країн, котрі створили «диво» у ХХ столітті (це, між іншим, стосується й Китаю, на досвід якого так полюбляють посилалися «ліві»), стало об'єднання не на *територіальній, а на національній основі, розбудова національної держави, розвиток національної мови, культури, менталітету, без чого взагалі не можливе ефективне засвоєння загальнолюдських цінностей*⁹⁸.

І навпаки, всі тенденції західного світу, побудовані за принципом «нас багато», «ми сильніші за всіх», «наші цінності найуніверсальніші», тобто на засадах тих чи інших форм гегемонізму, які здаються Симов'яну найпотужнішим джерелом стимулювання творчої енергії для економічного піднесення, насправді є не що інше, як черговий вияв монополізму. А будь-який монополізм завжди породжував лише застій і занепад. Це те саме «Ми», яке відомий вчений, письменник, в минулому дисидент Олександр Зінов'єв називає «глобальним суспільством», «Західним союзом» і яке у своїх негативних вимірах має тенденцію до перетворення на справді всесвітню суперімперію, справжній «четвертий Рим», який має затьмарити російський «третій Рим». Саме представники реакційних кіл західного імперського гегемонізму, на мій погляд, до останнього підтримували СРСР як імперське утворення, практично не визнаючи національно-визвольних рухів, проводячи дискримінаційну політику щодо незалежних держав, які відокремились від Росії.

Правда, сам Зінов'єв, не позбувшись колективістсько-родової або общинної міфології, ідеалізує колишній СРСР абсолютно в душі Симов'яна. Ось що він пише: «Історично одвічним було “Ми”, в рамках якого відбувалось формування “Я”. У переважній більшості людей і народів домінувало “Ми” над “Я”. Пройшло багато мільйонів років, перш ніж у окремих народів “Я” стало грати помітну роль в їхньому менталітеті. Ці люди і їх потомки створили цивілізацію, в якій “Я” набуло гіпертрофованих масштабів і пригнітило “Ми”, — можна сказати, створили “Я-цивілізацію”»⁹⁹.

Насправді ж, з точки зору методології соціального пізнання, такий поділ на цивілізації-«Ми» та цивілізації-«Я» — некоректний. Це тема окремого глибокого дослідження. Скажу лише, що справжня консолідація в органічне «Ми» можлива лише на основі розвитку неповторної індивідуальності «Я» (саме тому псевдомоноліт суто механічного об'єднання «Ми» в Росії завжди легко переростав у хаос неструктурованості окремих, не пов'язаних жодним внутрішнім зв'язком «атомарних» індивідів). Жорстка тотальна соціальна структура, елементи якої — індивіди — не мають жодних «ступенів свободи»,

⁹⁷Див.: Шморгу́н О. Філософія і сьогодення // Наука і суспільство. — 1996. — №9/10. — С.14—15.

⁹⁸Див.: Шморгу́н О. «Українська ідея», економіка й культура // Наука і суспільство. — 1996. — №11/12. — С.6—9; 1997. — №1/2. — С.6—8.

⁹⁹Зиновьев А. Глобальный человек. — М., 1997. — С.42.

стає занадто вразливою і легко руйнується до хаотичного революційного стану тотальної анархії.

У ХІХ—ХХ століттях у межах західноєвропейської цивілізації виникають соціальні теорії, а пізніше й устрої, які уможливають максимальний синтез між «Ми» і «Я» на основі принципів «солідаризму», «кооператизму», «корпоратизму», одним словом, *неформального міжособистісного об'єднання*. Надзвичайно важливо, що в межах цієї світоглядної парадигми, котра виключає протиставлення «Ми» і «Я», розвивалась і українська *національна ідея*, національна саме тому, що в межах солідаристських концепцій європейської соціології оптимальна модель суспільного ладу передбачає нерозривний синтез між соціально-економічним та національним чинниками.

Таким чином, усі заклики наших лівих сил до чергового возз'єднання, об'єднання у «братерський союз», котре практично всі політичні сили трактують як *при-єднання*, є теоретично безпідставними, бо всі вони знов-таки пов'язані з примітивними світоглядними стереотипами зміфологізованої свідомості. Знову й знову, замість спробувати уникнути крайнощів право- й лівоекстремістських збочень суспільного розвитку, нам пропонують повернення до общинно-родової зрівняльної єдності не тільки індивідів, а й цілих народів у вигляді «спільного економічного, інформаційного та духовного простору». Під виглядом «нового», «третього» шляху «у найкращих традиціях» міфологічної свідомості з її консерватизмом та циклізмом, замість *роз-будови* власної держави нас весь час закликають *від-будувати*, *пере-будувати* (згадаймо знамениту горбачовську «перебудову») якусь химерну утопію, своєрідний «первісний комунізм», Общину-Тотем, коли головним завданням саме *розбудови* держави є подолання у свідомості і на практиці хворобливих проявів попереднього тоталітарного суспільного ладу, розклад якого, з його отруйними продуктами, — а зовсім не справді «вільний ринок» чи «демократія», — призвів до сьогоднішньої важкої соціально-економічної кризи.